

Семенець Юлія Олександрівна

аспірант кафедри політичної економії

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана

Семенець Юлия Александровна

аспирант кафедры политической экономики

Киевского национального экономического университета

имени Вадима Гетьмана

Semenets Iuliia

PhD student, Political Economy Department

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

АНАЛІЗ СТАНУ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ФИНАНСИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

ANALYSIS OF FINANCING THE HIGHER EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE

Анотація. У статті здійснено аналіз особливостей фінансового забезпечення національної системи вищої освіти і окреслено напрями удосконалення механізму фінансування вітчизняної вищої школи. В ході дослідження з'ясовано, що рівень фінансування вищої освіти в Україні є недостатнім порівняно з іншими європейськими країнами, що зумовлено обмеженістю економічних ресурсів. На підставі результатів аналізу статистичних даних виокремлено основні характеристики фінансового забезпечення системи вищої освіти України, серед яких значне превалювання державного фінансування, незбалансованість джерел фінансування вищої школи, низька частка видатків з боку корпоративного сектору тощо. За результатами наукової розвідки систематизовано зовнішні і внутрішні фактори фінансового забезпечення вітчизняної вищої освіти і виділено напрями його вдосконалення, зокрема диверсифікація джерел видатків, стимулювання конкуренції між університетами та впровадження альтернативних інструментів фінансування.

Ключові слова: вища освіта, фінансування, джерела фінансування, структура видатків.

Аннотация. В статье осуществлен анализ особенностей финансового обеспечения национальной системы высшего образования и намечены направления совершенствования механизма финансирования отечественной высшей школы. В ходе исследования установлено, что уровень финансирования высшего образования в Украине является недостаточным по сравнению с другими европейскими странами, что обусловлено ограниченностью экономических ресурсов. На основании результатов анализа статистических данных выделены основные характеристики финансового обеспечения системы высшего образования Украины, среди которых значительное превалирование государственного финансирования, несбалансированность источников финансирования высшей школы, низкая доля расходов со стороны корпоративного сектора и т.д. По результатам научного исследования систематизированы внешние и внутренние факторы финансового обеспечения высшего образования в Украине и выделены направления его совершенствования, в частности диверсификация источников расходов, стимулирование конкуренции между университетами и внедрение альтернативных инструментов финансирования.

Ключевые слова: высшее образование, финансирование, источники финансирования, структура расходов.

Summary. The article is devoted to the analysis of the peculiarities of financial support of the national system of higher education, also outlined the ways of improving the financing mechanism of the national higher education. The research finds that

the level of funding for higher education is not sufficient compared to other European countries, due to the limited economic resources. The main characteristics of the financial support of the higher education system of Ukraine are outlined, based on the results of the analysis of statistical data, among which the significant prevalence of public financing, the imbalance of sources of funding for higher education; low share of corporate sector expenditures, etc. As a result of scientific research, external and internal factors of financial provision of higher education have been systematized and directions of its improvement have been highlighted, in particular diversification of sources of expenditures, stimulation of competition between universities and implementation of alternative financial security instruments.

Key words: higher education, financing, sources of funding, expenditure structure.

Постановка проблеми

Національна політика України у сфері вищої освіти спрямована на забезпечення широкого доступу до освіти та високого рівня охоплення нею населення, що вказує на важливість розвитку цієї сфери, особливо в умовах формування економіки знань. Виходячи з історичних передумов, вища освіта в Україні гарантується і більшою мірою забезпечується державою. Однак, беручи до уваги масовий характер вищої освіти, держава не може повною мірою задовольнити зростаючий попит на отримання формальної освіти через обмеженість фінансових ресурсів.

Виходячи з вищезазначеного та з огляду на європейський вектор розвитку України, модель фінансування вищої освіти в Україні потребує вдосконалення з врахуванням національних особливостей фінансування вищої школи та адаптації до європейських механізмів фінансового забезпечення. В контексті даної проблеми науковий інтерес становлять тенденції фінансування вищої освіти в Україні та їх відповідність європейським трендам у цій сфері, а також фактори, що зумовлюють фінансове забезпечення вищої школи, для зменшення їх негативного впливу і підвищення ефективності видатків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Джерельною базою даного дослідження виступають наукові доробки вітчизняних вчених, в яких висвітлені проблемні питання фінансування вітчизняної вищої освіти, нормативно-правова база у цій сфері та вітчизняні і міжнародні статистичні дані. Стратегічні засади фінансування системи вищої освіти в сучасних умовах досліджуються у працях В. Сацка, І. Каленюк, О. Кукліна, О. Падалки, Т. Боголіб та ін. Фінансово-економічні моделі розвитку вищої освіти детально вивчаються у доробках дослідників Інституту вищої освіти НАПН України. Шляхи модернізації системи фінансового забезпечення вищої освіти є предметом наукових пошуків Л. Шевченко, Ж. Дерій, О. Карпюк, Д. Коваленка та ін. Статистичний аналіз фінансових ресурсів вищої освіти здійснено у наукових працях І. Жиляєва, В. Ковтунця, М. Сьомкіна, Л. Гольцяєвої та ін.

Разом з тим, додаткового дослідження потребує місце національної системи вищої освіти серед систем інших європейських країн з точки зору її фінансової спроможності, що безпосередньо впливає на ефективність вищої школи. Крім того, показником розвитку системи вищої освіти, з огляду на обмеженість державних ресурсів, може виступати наявність додаткових джерел фінансування та їх частка у структурі видатків. Такий аналіз дозволить виявити особливості та фактори фінансування вищої освіти в Україні для подальшого вдосконалення механізму фінансування.

Постановка завдання

Мета дослідження полягає у порівняльному аналізі фінансового забезпечення національної системи вищої освіти і на цій основі виокремленні основних характеристик та факторів впливу для окреслення напрямів удосконалення механізму фінансування вітчизняної вищої школи.

Виклад основного матеріалу

Ключовим показником економічного розвитку країни є рівень ВВП на душу населення, що за даними міжнародної статистики станом на 2016 р. в Україні становив 8271,8 дол. (за паритетом купівельної спроможності (далі – ПКС)). Аналіз свідчить, що за цим індикатором Україна відстає від найближчих країн-сусідів принаймні в 2–3 рази, випереджаючи при цьому лише Молдову [11]. В умовах недостатніх економічних ресурсів виникає проблема вибору найбільш ефективного шляху їх розподілу, зокрема в таких соціальних сферах як освіта.

Разом з тим, міжнародні статистичні дані свідчать, що за показником державних витрат на третинну освіту відносно ВВП Україна лідирує серед країн Центральної і Східної Європи [11]. За даними Державної служби статистики [7] загальні видатки зведеного бюджету на вищу освіту у відсотках до ВВП поступово зменшувалися з 2012 р. (2,2%) і у 2015 році становили 1,6% ВВП. Проте, за 11 місяців 2016 р. вони склали 1,9% ВВП і супроводжувалися збільшенням в абсолютних показниках. Частково зменшення рівня видатків можна пояснити неврахуванням при підготовці

звіту даних АР Крим і м. Севастополя. Однак, з огляду на рівень ВВП в Україні, рівень видатків, виражений у відсотках до нього, не є об'єктивним та вичерпним показником.

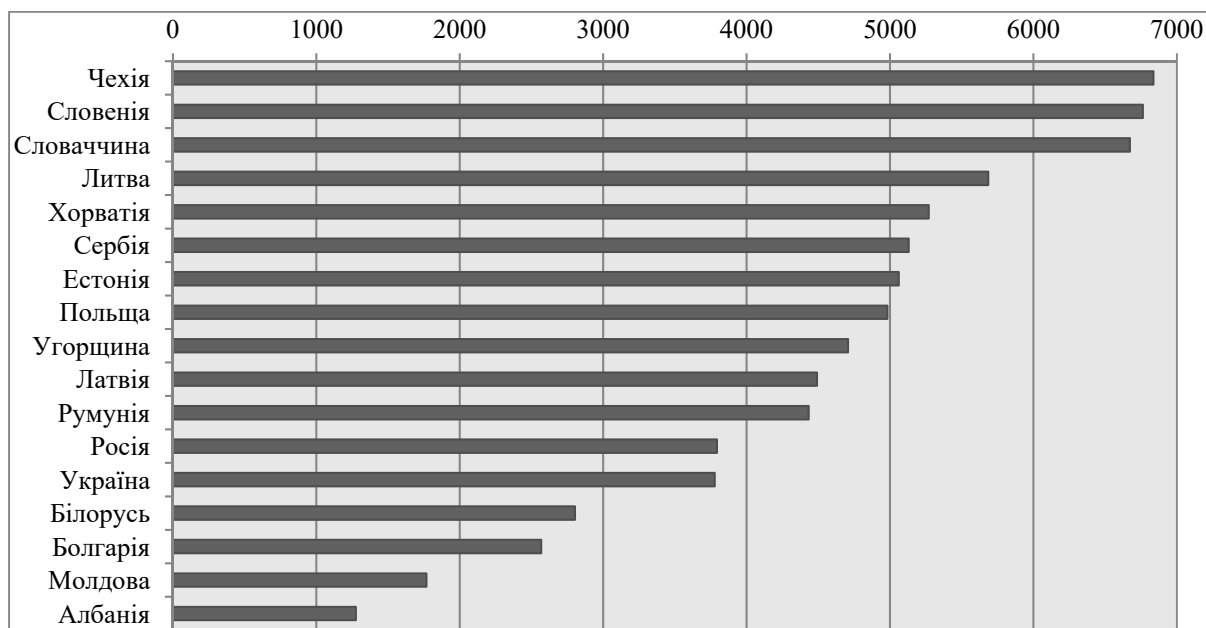
Загалом, високий показник видатків на вищу у відсотках до ВВП забезпечує Україні більш високі місця в різних міжнародних рейтингах, де оцінюється даний індикатор. Зокрема, за результатами міжнародного рейтингу U21, який оцінює спроможність національних систем вищої освіти 50 країн за складовими «Ресурси», «Середовище», «Зв'язки» і «Результати», Україна у 2017 р. посіла 35-те місце, продемонструвавши найбільше зростання серед усіх країн (7 позицій) [10]. В межах складової «Ресурси» враховуються такі показники: державні і загальні видатки на вищі навчальні заклади (далі – ВНЗ) у відсотках до ВВП, щорічні видатки ВНЗ на 1 студента, видатки у ВНЗ на НДДКР у відсотках до ВВП і на душу населення. За цією групою показників Україна посіла 18-те місце, випередивши такі країни, як Ізраїль, Німеччина, Японія, Чехія та інші. Такі результати неспівставні з рівнем економічного розвитку України та абсолютним показником видатків у розрахунку на 1 студента.

Для оцінювання розвитку системи вищої освіти та її фінансового забезпечення доцільнішим є вико-

ристання індикатора державних видатків у розрахунку на одного студента. Порівняння позицій України за цим показником з іншими країнами Центральної і Східної Європи (Рис. 1) свідчить про недостатній рівень видатків на 1 студента (3777,5 дол. за ПКС) [11]. Випереджаючи Молдову, Болгарію і Білорусь, наша країна поступається Польщі, Чехії, Словенії, Словаччині, країнам Балтії та іншим державам. Причинами низького рівня фінансування вітчизняної вищої школи є масовий характер вищої освіти в Україні і значна частка державного замовлення на підготовку фахівців, що позначилося на кількості студентів та ВНЗ.

Здійснений порівняльний аналіз вказує на необхідність нарощення фінансових ресурсів вищої школи для формування якісного інтелектуального капіталу національної економіки, що відображається в показнику видатків на 1 студента. Проте, з іншого боку, зусилля також мають бути спрямовані на збільшення ефективності цих видатків, забезпечення механізму їх розподілу для підвищення якості вищої освіти і результативності діяльності ВНЗ.

Умовно ресурси вищої освіти можна розділити на матеріальні (заклади освіти та інші споруди, матеріально-технічна база, науково-методичне забезпечення) та нематеріальні (викладачі, науковці, студенти,

*дані щодо Білорусі станом на 2014 р.;

дані щодо Албанії, Латвії, Румунії, Словаччини, України станом на 2013 р.;

дані щодо Болгарії, Естонії, Литви, Молдови, Польщі, Росії, Сербії, Словенії, Угорщини, Чехії станом на 2012 р.;

дані щодо Хорватії станом на 2011 р.;

дані щодо Боснії і Герцоговини, Македонії, Туреччини, Чорногорії відсутні.

Рис. 1. Загальні державні видатки на 1 студента у країнах Центральної і Східної Європи (дол. за ПКС) [побудовано автором на основі [11]]

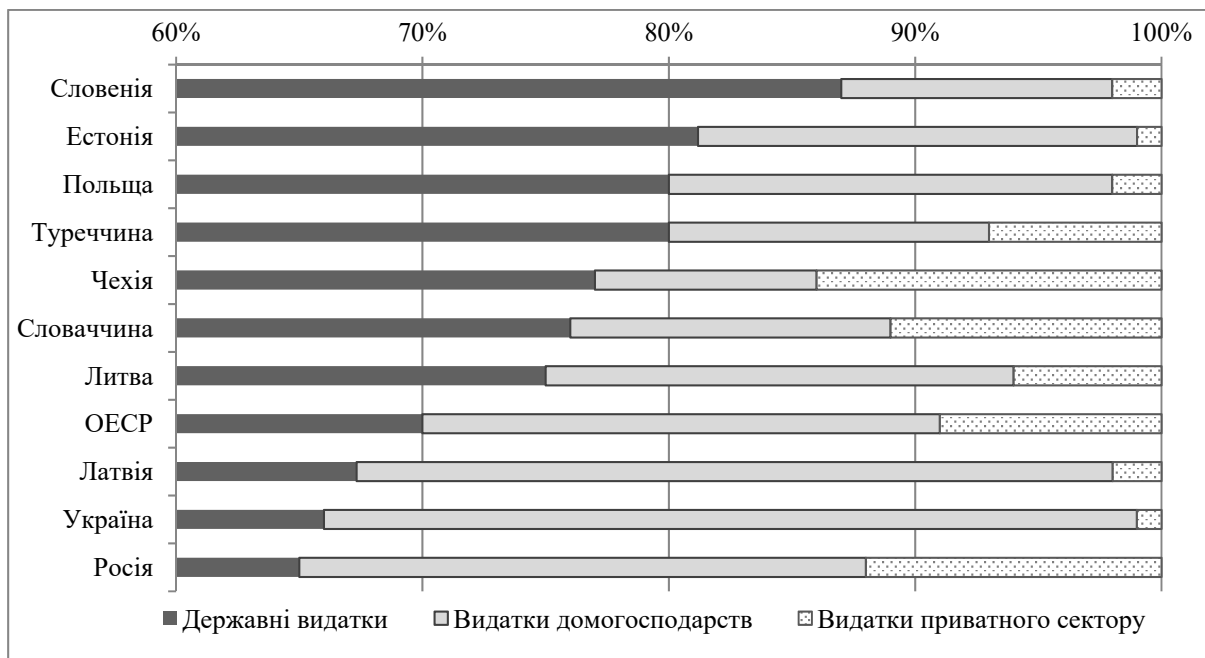
адміністративний персонал, працівники профільних органів державної влади). З метою глибшого аналізу фінансового забезпечення вищої школи варто окремо виділити фінансові ресурси, які можуть складатися з коштів державного бюджету, приватних і юридичних осіб, домогосподарств, доходів від комерціалізації результатів наукових досліджень, міжнародної допомоги, грантів, благодійних внесків, ендавмент-фондів тощо.

За даними Державної служби статистики [5] шляхом математичних розрахунків з'ясовано, що в структурі витрат на вищу освіту (ВНЗ III–IV рівнів акредитації) переважає частка державного фінансування, яка становить 66,3% (2015 р.). При цьому частка сектору домогосподарств становить 32,6%, а найменшим є фінансування вищої освіти з боку приватних фірм та корпорацій – 1,1%. Державний сектор є основним джерелом фінансування вищої освіти в більшості розвинутих країн і його питома вага в структурі витратків України відповідає середньому значенню в країнах ОЕСР [6] (Рис. 2). Проте, в більшості країн з розвинутою системою вищої освіти, зокрема в Кореї, Канаді, Великобританії, США, Японії та інших, частка фінансування з боку приватного і корпоративного секторів є набагато вищою, ніж в Україні. Так, дані міжнародного рейтингу U21 свідчать, що середній рівень державних витрат для 50-ти країн у 2017 р. дещо знизився

порівняно з попереднім роком, що супроводжувалося рівноцінним збільшенням приватних витратків [10].

Аналіз динаміки структури фінансового забезпечення вітчизняної вищої школи (Рис. 3) [5] дозволяє зробити наступні висновки:

- з 2010 по 2015 рр. загальні витатки на вищу освіту постійно зростали, за виключенням 2014 р.;
- оскільки найбільшу питому вагу загальних витатків становлять державні, то ця тенденція характерна і для них, але саме в 2014 р. їхня питома вага була найбільшою (79,8%);
- така тенденція спостерігається і в фінансуванні домогосподарствами, але витатки домогосподарств продемонстрували максимальне зростання (36%) у наступному періоді;
- загальна тенденція не характерна для витрат на вищу освіту з боку приватного і корпоративного секторів, які досягли свого максимуму у абсолютному у відносному показниках у період зменшення фінансування з інших джерел (2014 р.);
- загалом, структура витатків в розрізі джерел фінансування вищої школи є стабільною, максимальне відхилення питокої ваги державного сектору і домогосподарств не перевищує 5%;
- показник коефіцієнта випередження витрат на вищу освіту у ВНЗ III–IV рівнів за фінансуючими організаціями (державний і недержавний сектори) підтверджує превалювання темпів зростання

*дані щодо України станом на 2015 р.

Рис. 2. Структура витатків на вищу освіту за джерелами фінансування у країнах Центральної і Східної Європи, 2013 р. (%) [побудовано автором на основі [9, 5]]

Рис. 3. Динаміка витрат на вищу освіту в розрізі джерел фінансування (2011–2015 рр., у% до минулого періоду) [розраховано і побудовано автором на основі [5]]

державних видатків, проте у 2013 р. і 2015 р. видатки недержавного сектору зростали швидше (коефіцієнт випередження становив відповідно 0,99 [1, с. 81] та 0,81), що свідчить про позитивні зрушення в напрямі диверсифікації джерел фінансування.

Варто зазначити, що Законом України «Про вищу освіту» [3] визначено норми охоплення населення вищою освітою, за якими передбачається фінансування підготовки фахівців за рахунок видатків державного бюджету, виходячи з необхідності забезпечення не менше 180 студентів на 10 тисяч населення. При цьому загальний обсяг державного замовлення для підготовки бакалаврів (у тому числі молодших бакалаврів) становить не менше 51% кількості випускників загальноосвітніх навчальних закладів у поточному році. Також вказується, що обсяг видатків на поточний рік формується виходячи з показника видатків минулого року, скоригованого на коефіцієнт інфляції, і не може бути меншим за цю величину. Поступове зростання рівня витрат на вищу освіту та превалювання державного фінансування свідчить про пріоритетність розвитку сфери вищої освіти для країни та реалізації

політики забезпечення широкого доступу до освітніх послуг, що відповідає цілям сталого розвитку ООН.

Таким чином, на підставі здійсненого аналізу можна виокремити основні характеристики фінансового забезпечення національної системи вищої освіти:

- недостатній рівень фінансування;
- значне превалювання державного фінансування;
- широке державне замовлення на підготовку фахівців;
- незбалансованість джерел фінансування вищої школи;
- низька частка видатків з боку корпоративного сектору тощо.

З огляду на це, для подальшого вдосконалення моделі фінансового забезпечення вищої школи, доцільно визначити фактори, що зумовлюють фінансовий стан вищої освіти. В системі факторів виокремлено фактори зовнішнього і внутрішнього впливу, наведені в таблиці 1.

Отже, недостатні вихідні економічні можливості України та відсутність протягом тривалого часу чіткої стратегії розвитку вищої школи загалом негативно

Таблиця 1

Фактори фінансового забезпечення вищої освіти [складено автором]

Зовнішні фактори	Внутрішні фактори
<ul style="list-style-type: none"> – рівень економічного розвитку та конкурентоспроможності країни; – демографічний стан, прогнозована кількість студентів; – стан ринку праці; – рівень розвитку підприємницького сектору; – стан розвитку банківського сектору; – ступінь розвитку та якість неформальної освіти (онлайн-курси, школи, програми, тренінги); – розвиток громадянського суспільства (активного, ініціативного, відповідального і т.д.) 	<ul style="list-style-type: none"> – національна стратегія розвитку вищої освіти; – модель фінансування вищої освіти, державного замовлення; – мережа ВНЗ; – рівень доступу до вищої освіти; – рівень залучення бізнес-структур до освітнього процесу та управління ВНЗ; – якість вищої освіти; – рівень фінансової автономії ВНЗ; – наявність різних альтернативних інструментів фінансування; – стан розвитку науки та якість наукових досліджень

впливають на рівень фінансування вищої освіти. Крім того, обрана політика широкого доступу до забезпеченої державною вищої освіти створює значне навантаження на державний бюджет (4,6% загальних видатків зведеного бюджету у 2015 р. [7, с. 2]), що часто супроводжується низькою якістю освітніх послуг та невідповідністю рівня підготовки фахівців потребам ринку праці. Виходячи з цих позицій, важливим кроком у напрямі вдосконалення фінансування вищої освіти є диверсифікація його джерел, зокрема підвищення витрат на вищу освіту з боку корпоративного сектору шляхом залучення бізнес-структур до навчального процесу. Налагодження співпраці з бізнес-середовищем дозволить підвищити якість освіти і зменшити розрив між існуючим рівнем знань випускників і вимогами ринку праці, що створить умови та мотиви для підприємств інвестувати у вищу освіту.

Разом з тим, іншим напрямом є оптимізація державного фінансування вищої школи, зокрема удосконалення державного замовлення. Варто зазначити, що окремі кроки на цьому шляху вже зроблені, зокрема на зміну старого механізму фінансування ВНЗ, нині в Україні впроваджується принцип студентоорієнтованого фінансового забезпечення, відповідно до якого більше державне фінансування отримують заклади, які отримали більше заяв абітурієнтів з вищими балами зовнішнього незалежного оцінювання. Водночас, Аналітичним центром CEDOS була розроблена модель фінансування ВНЗ за результатами їх діяльності, що має на меті сприяти розвитку найбільш конкурентоспроможних вітчизняних університетів [4]. Вироблення та реалізація цих підходів спрямована на стимулювання конкуренції між університетами за кращих студентів і додаткове фінансування.

Крім того, з метою раціоналізації державних видатків на вищу освіту у 2017 р. державне замовлення на підготовку фахівців скорочено на 20,7%, що пояснюється припиненням набору за ОКР «спеціаліст» та скороченням набору за гуманітарним, соціальним, і правничим профілями [2, 8]. Зменшення державного замовлення викликане перенасиченням ринку праці фахівцями в даних галузях знань і попитом на кадри робітничих спеціальностей. Скорочення доступу до

забезпеченої державою вищої освіти, у свою чергу, може активізувати фінансування з інших джерел. При цьому, реформування моделі фінансового забезпечення вищої освіти має включати розвиток альтернативних інструментів фінансування, зокрема кредитного і ваучерного фінансування, міжнародних і благодійних програм тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

В ході дослідження окреслено міжнародну диспозицію України в частині видатків на вищу освіту і встановлено, що рівень фінансування вищої школи є недостатнім порівняно з іншими європейськими країнами, що зумовлено рівнем економічного розвитку. Аналіз структури видатків у розрізі джерел фінансування засвідчив, що національна система вищої освіти характеризується домінуванням державного фінансування і порівняно низьким рівнем фінансування з боку корпоративного сектору. За результатами вивчення динаміки видатків за джерелами фінансування встановлено, що загалом структура фінансування характеризується стабільністю, але з 2014 р. в ній відбуваються помітні зрушення, які можна пов'язати зі спробами реформування моделі фінансового забезпечення системи вищої освіти. Разом з виділенням основних характеристик фінансування вищої школи, систематизовано зовнішні і внутрішні фактори впливу на нього. Політика широкого доступу до забезпеченої державою освіти і значний рівень державного замовлення хоча і вказує на пріоритетність розвитку вищої освіти, що особливо актуально в умовах економіки знань, проте механізм фінансування потребує вдосконалення та підвищення ефективності видатків у напрямі диверсифікації джерел видатків, стимулювання конкуренції між університетами та впровадження альтернативних інструментів фінансового забезпечення. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у пошуку оптимальної моделі фінансування національної системи вищої освіти, яка б враховувала інтереси всіх зацікавлених сторін та забезпечувала підвищення ефективності вищої школи і національної економіки в цілому.

Література

1. Гольцяєва Л. А. Статистичний аналіз тенденцій розвитку та структури фінансування вищої освіти в Україні. Бізнесінформ. — 2015. — № 9. — С. 79–83.
2. Держзамовлення на вступ до ВНЗ в 2017 році буде скорочено на 20,7%, — Мінекономрозвитку. Урядовий портал. 12.07.2017 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250132197&cat_id=244276429 (дата звернення 26.07.2017).
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 19.07.2017).
4. Концептуальна модель державного фінансування ВНЗ за результатами діяльності. Аналітичний центр CEDOS. 2015 URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/kontseptualna-model-derzhavnoho-finansuvannia-vnz-za-rezultatamy-diialnosti> (дата звернення 22.07.2017).
5. Національні рахунки освіти України у 2015 році: Статистичний бюлетень. Державна служба статистики. Київ. — 2017. — 88 с.
6. Освіта в Україні. Аналітичний центр CEDOS. 2015 URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/zvit-osvita-2015> (дата звернення 17.07.2017).
7. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року: Статистичний бюлетень. Державна служба статистики. Київ. — 2017. — 208 с.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів у 2017 році» від 12.07.2017 р. № 511 / Верховна Рада України URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250154826> (дата звернення 27.07.2017).
9. Education at a Glance 2016: OECD Indicators. OECD URL: <http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-19991487.htm> (дата звернення 20.07.2017).
10. U21 Ranking of National Higher Education Systems 2017. Universitas 21 URL: <http://www.universitas21.com/article/projects/details/152/u21-ranking-of-national-higher-education-systems-2017> (дата звернення 14.07.2017).
11. World Bank DataBank. The World Bank URL: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> (дата звернення 03.07.2017).

References

1. Gholjtajeva L. A. Statystychnyj analiz tendencij rozvytku ta struktury finansuvannja vyshhoji osvity v Ukrajinі. Biznesinform. — 2015. — № 9. — S. 79–83.
2. Derzhzamovlennja na vstup do VNZ v 2017 roci bude skorocheno na 20,7%, — Minekonomrozvytku. Urjadovyj portal. 12.07.2017 r. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250132197&cat_id=244276429 (Accessed 26 July 2017).
3. Zakon Ukrajinjy «Pro vyshhu osvitu» vid 01.07.2014 r. #1556-VII / Verkhovna Rada Ukrajinjy URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Accessed 19 July 2017).
4. Konceptualjna modelj derzhavnogho finansuvannja VNZ za rezuljtatamy dijalnosti. Analitychnyj centr CEDOS. 2015 URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/kontseptualna-model-derzhavnoho-finansuvannia-vnz-za-rezultatamy-diialnosti> (Accessed 22 July 2017).
5. Nacionaljni rakhunky osvity Ukrajinjy u 2015 roci: Statystychnyj bjuletenj. Derzhavna sluzhba statystyky. Kyjiv. — 2017. — 88 s.
6. Osvita v Ukrajinі. Analitychnyj centr CEDOS. 2015 URL: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/zvit-osvita-2015> (Accessed 17 July 2017)
7. Osnovni pokaznyky dijalnosti vyshhykh navchalnykh zakladiv Ukrajinjy na pochatok 2016/17 navchaljnogho roku: Statystychnyj bjuletenj. Derzhavna sluzhba statystyky. Kyjiv. — 2017. — 208 s.
8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajinjy «Pro derzhavne zamovlennja na pidghotovku fakhivciv, naukovykh, naukovo-pedagoghichnykh ta robitnychykh kadriv, na pidvyshhennja kvalifikaciji ta perepidghotovku kadriv u 2017 roci» vid 12.07.2017 r. #511 / Verkhovna Rada Ukrajinjy URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250154826> (Accessed 27 July 2017).
9. Education at a Glance 2016: OECD Indicators. OECD URL: <http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-19991487.htm> (Accessed 20 July 2017).
10. U21 Ranking of National Higher Education Systems 2017. Universitas 21 URL: <http://www.universitas21.com/article/projects/details/152/u21-ranking-of-national-higher-education-systems-2017> (Accessed 14 July 2017).
11. World Bank DataBank. The World Bank URL: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> (Accessed 3 July 2017).